

A mongol világbirodalom kialakulása és az Európa elleni hadjárat

1 2 3 6 – 1 2 4 2

ZIMONYI ISTVÁN

A Mongol Birodalom volt a történelem legnagyobb szárazföldi kiterjedésű hatalma. A létrejöttékor, a 12. század végén, 13. század elején az eurázsiai steppével határos világ politikailag töredezett volt. A szétagolt Kína területén több dinasztia is osztozott (Song, Jin, tangutok). Az iszlám világ keleti felén a szeldzsukok helyére ekkortájt a Horezmi Birodalom lépett.

Dzsingisz kán

Kelet-Európa számottevő hatalmai a rusz fejedelemségek, valamint Volgai Bulgária, illetve a kunok voltak. Ez utóbbiak azonban sohasem alkottak egységes politikai keretet. Nyugat-Európát a pápaság és császárság közötti küzdelem jellemezte, ugyanakkor a Nyugat-belső gondjai ellenére terjeszkedő politikát folytatott a Mediterráneumban, amely a hispániai reconquistában [az Ibériai-félsziget fokozatos visszafoglalása az araboktól – a szerk.] és a keresztes hadjáratokban öltött testet. E terjeszkedés jelei voltak a Német Lovagrend előretörése a Baltikumban, valamint a Magyar Királyság kelet-európai kunok megtérítésére tett kísérlete is.

Ögödej nagykán

járatról. Ez utóbbi a következő évben meg is kezdődött, így 1220-ban már Buharát és Szamarkandot is bevették.

Persze a mongol haditaktikának megfelelően az ellenség uralkodóját feltétlenül meg is kellett ölni, hogy a behódolást megkönnyítsék, Dzsingisz ezért Dzsebe és Szübötej hadvezéreket bízta meg a Horezmi Birodalom uralkodójának üldözésével, aki a Kaszpi-tenger egyik szigetére menekült, s ahol végül 1221 januárjában halt meg. A mongolok itt azonban már nem fordultak vissza, hanem engedélyt kértek Dzsingisztől a további előrenyomulásra a Kaukázuson keresztül. Így történt, hogy az első, felderítő jellegű mongol támadás már 1223-ban a Kaukázus felől elérte Kelet-Európát. De mindezek előtt még az itt élő – s egyébként a mongolokhoz hasonlóan ugyancsak nomád életmódot folytató – kunok és az alánok közötti szövetségi viszonyt a mongolok ügyes politikai húzással felbomlasztották. A kunok otthagyták szövetségeseiket és szétszéledtek, így először a mongolok az alánokat, majd a végül a kunokat is megverték. Továbbhaladva nyugat felé 1223 elején előbb elfoglalták a Krím-félsziget déli partján fekvő Szudak városát. Ez már a rusz fejedelemségek határterülete volt. A ruszok a mongol támadásról közvetlenül a kunoktól értesültek. A kunok egyik vezetője, Kötöny kán – aki egyúttal a halicsi fejedelem apósa is volt – igyekezett rávenni a fejedelmet, hogy közösen szálljanak szembe a mogo-

Ilyen külső körülmények között kezdte el világhódító terveinek megvalósítását az 1206-ban káná válasszott Dzsingisz (1206–1227), aki ekkorra már hatalma alá gyűrte a steppei nomád népeket Eurázsia keleti felében.

A mongol hódítások három nagy hullámban folytak tovább 1211 és 1279 között. Dzsingisz kán 1209-ben a Kína nyugati, délnyugati területeit uraló Tangut Birodalom ellen indult. 1211-ben támadta meg a Jin-dinasztiát Kína északi részén, 1215-re pedig már Pekinget is elfoglalta. Az 1218-as birodalmi gyűlésen, az úgynevezett *quriltajon* határoztak a nyugati Horezmi Birodalom elleni had-

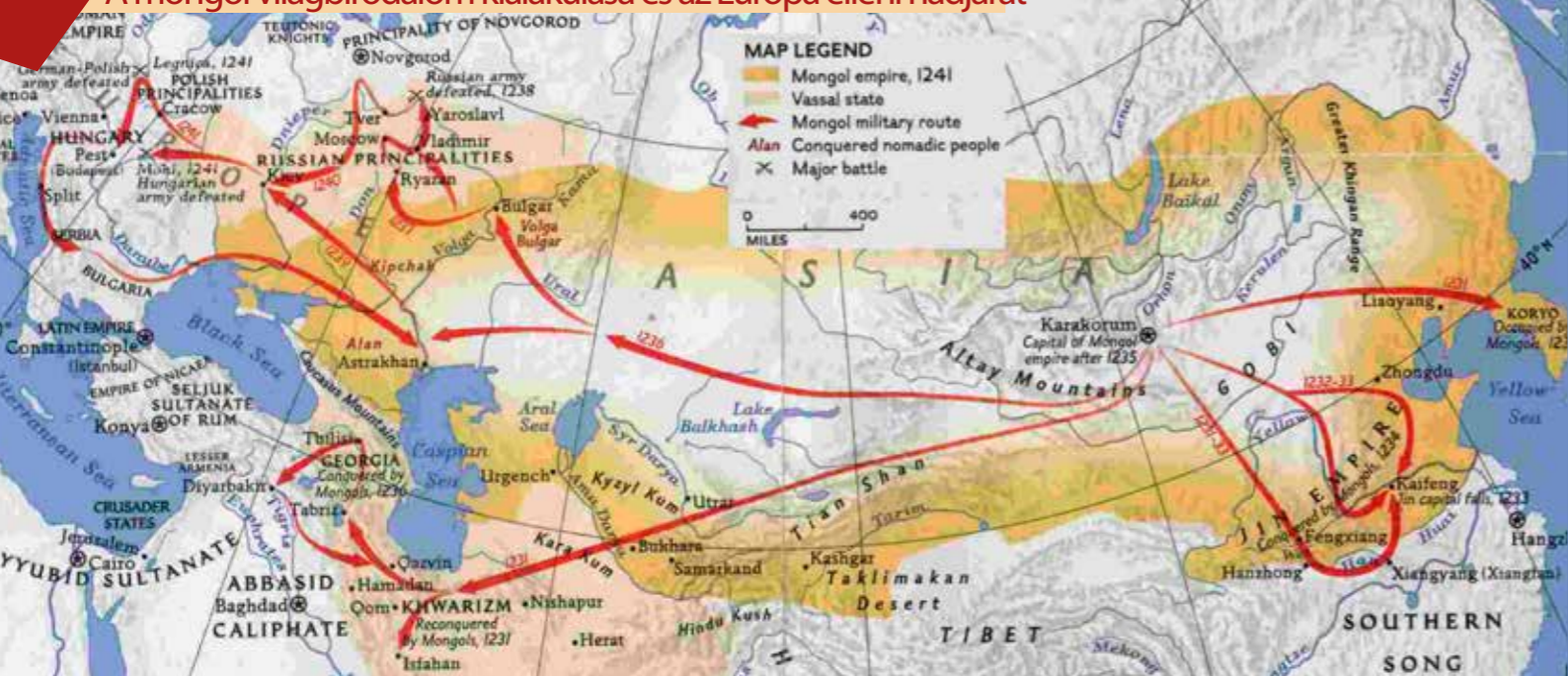
A mongol káni udvar egy miniatúrán

lokkal. Végül haditanácsot hívtak össze Kijevbe, amelyen részt vett még a kijevi és a csernyigovi rusz fejedelem is. A haditervek a következők voltak: az egyesült kun–rusz sereg délkeleti irányba előrenyomul, és a steppén ütközik meg a támadó tatárokkal. A szövetséges csapatok végül május 31-én, a Kalka-folyónál szálltak szembe a mongolokkal. A csata a rusz és kun csapatok katasztrofális vereségével ért véget, fejedelmek fele meghalt. A mongolok ezt követően az északabbra élő volgai bulgárok ellen vonultak, de ők végül sikerrel csalták törbe a mongol sereget, és legyőzték a támadókat. Ez a mongol erők visszavonulását eredményezte Kelet-Európából.

Dzsingisz és csapatai végül csak 1225-re tértek vissza mongol területekre. A világhódító utolsó nagy hadjáratát a szövetségi csapatküdést megtagadó tangutok ellen indította 1226 őszén, de a sikeres hadjárat befejezése előtt 1227-ben Dzsingisz meghalt. A trónra lépő Dzsingisz fiú, Ögödej

Mongol lovasok Rasidaddin könyvéből

A Mongol Birodalom létrejötte

másik hadtest átkelt a Perekop-szoroson, a Krím kapuján, és legyőzte a félszigeten élő kunokat, majd 1223 után ismét bevette Szudak városát. Emellett egy harmadik csapat megtámadta azokat a kunokat, akik a Dnyeper és Dnyeszter közötti területen lakhattak. Ez utóbbi válhatta ki a magyar történelemből jól ismert Kötöny kun fejedelem beköltözését a Magyar Királyságba. A magyar király, IV. Béla kereszténység felvételének kikötésével engedélyezte a kunok betelepülését, mivel külső és belső ellenségeivel szemben egyaránt a nomádok haderejére kívánt támaszkodni.

1239 őszén a mongolok Möngke vezetésével megtámadák a Csernyigovi Fejedelemséget a Dnyeper bal partján. Csernyigov városát 1239. október 18-án vették birtokba. Ezt követően Möngke visszatért a főereghez, amely a Kaukázus előterében állomásozott. A fő hadtest az alánok ellen vonult és fővárosukat, Magaszt 1240 első hónapjában sikerült bevenni, míg egy másik hadtest Dagesztánba vonult, és bevette Derbent városát. Ezzel a Kaukázus mindkét átjárója mongol kézre került.

A mongolok 1240 tavaszára elérték a kitűzött céljaikat, miután Kelet-Európa meghatározó hatalmait térdre kényszerítették (volgai bulgárok, Vlagyimir-szuzdali Fejedelemség, kunok és alánok). Magasz elfoglalása után a mongolok lakomat és tanácskozást rendeztek. Ezután Ögödej visszarendelte Gүjүköt és Möngkét csapataival. A Kelet-Európában harcoló eddig feltételezett nyolc *tүmen*ből Gүjүkkel és Möngkével kettőt vissza is

vontak. De ekkor döntöttek a mongol hadjárat további folytatásáról is. A hadművelet legfőbb stratégiai célja a Magyar Királyság elfoglalása lehetett.

1240 ősze végén indult a nyugati hadjárat második fázisa. Elsőként Kijev alá vonult a teljes mongol haderő, és december 6-án bevették a várost. Azután a Halics-volhíniai Fejedelemség esett el. Ezzel megnyílt az út Magyarország felé.

A mongol hadsereg a Magyar Királyság területét bekerítve hadművelettel foglalta el. A támadó mongol sereg északi szárnya Orda, Bajdar és Kajdu vezetése alatt egy *tүmen* haderővel Lengyelországra tört. A lengyel sereget a mongolok Chmielniknél győzték le 1241. március 18-án, aminek következtében Krakkó március 24-én szintén elesett. Ezután a mongolok Sziléziára törtek, és II. Henrik sziléziai herceg seregét nyílt ütközetben verték szét Legnicánál április 9-én. Ezt követően a mongol sereg dél felé véve útját, elérte Észak-Magyarországot.

A mongolok déli szárnya Erdélyen keresztül tört a Magyar Királyságra. Kadan a Borgói-szoroson kelt át 1241. március 31-én, majd elfoglalta Radnát, amely az ezüstművelés központja volt. Ezt követően bevette Besztercét, azután Kolozsvár, Várad érintésével Csanádra ért. A déli szárny másik két hadteste, Böcsek és Bүri vezetésével az Ojtozi- és Vöröstoronyi-szoroson keresztül támadott. Az Ojtozi-szorost átlépő csapat a Barcaságba hatolt be, ahol az erdélyi vajda seregét is legyőzték, bevették Küüllővárat, majd innen Gyulafehérvárra vonultak, ahol bevárták

Ögödej a hadsereg élére Batut jelölte ki, akinek a területe szomszédos volt a meghódítandó területtel. Dzsingisz négy fiának leszármazottai közül legalább két herceget küldött még (Orda, Batu, Bajdar, Bүri, Gүjүk, Kadan, Möngke és Bүdzsek). Így a haderő létszáma elérhette legalább a 8 *tүmen* ('tízezret'), és a hadsereg irányítását a legjobb mongol hadvezérére, Szүbөtejre bízta. A mongolok európai hadjáratának taktikája az volt, hogy seregeik nyáron a steppére húzódtak, ahol vagy pihentek, vagy más nomád csoportok legyőzésével foglalkoztak, míg télen az erdőzónába vonultak az ottani népek hódoltatására.

be a fővárosukat, Bulgárt (ma Biljarszk). Azután a kisebb Volga-vidéki népek következtek: így a mordvinok, a burta-szok és a keleten maradt magyarok is.

1237–1238 telén a mongolok a legerősebb rusz fejedelemségre, Vlagyimir-Szuzdalra támadtak négy irányból. A mongol hadsereg főhadiszállása a mai Tambov környékén lehetett. Innen küldték követeket Rjazanyba, de a rjazanyi, pronszki és muro-mi hercegek sereget küldtek a mongolok ellen, amely vereséget szenvedett, így a mongolok elfoglalták Belgorod és Pronszk városát is. A mongol erők végül Rjazanyánál gyülekeztek, és ötnapos ostrom után december 21-én ezt a várost is bevették. A vlagyimir-szuzdali nagyfejedelem, Jurij egy csapatot küldött Rjazany megsegítésére, amely csatlakozott a Rjazanyi Fejedelemség megmaradt haderejéhez. Ezt a sereget a mongolok Kolomnál semmisítették meg. Moszkva 1238. január 15-én került mongol kézre. A nagyfejedelem, Jurij úgy döntött, hogy erőit nem a főváros, védelmére mozgósítja, hanem a Volgát Uglicsnál átlépve a Szity-folyó mellett rendezte be a főhadiszállását. Így a főváros, Vlagyimir február 7-én a mongolok kezébe került. A főváros bevételét követően a Burundaj vezette seregrész Jurij nagyfejedelem ellen vonult, és március

4-én legyőzte őt a Szity-folyónál, ahol maga a fejedelem is elesett. Egy másik mongol sereg Torzsok ostromába kezdett, de csak kéthetes küzdelem után sikerült bevenni a várost. A mongolok nem kísérelték meg Novgorod elérését, mivel közelített a tavasz, és az utak az olvadás miatt már járhatatlanná váltak.

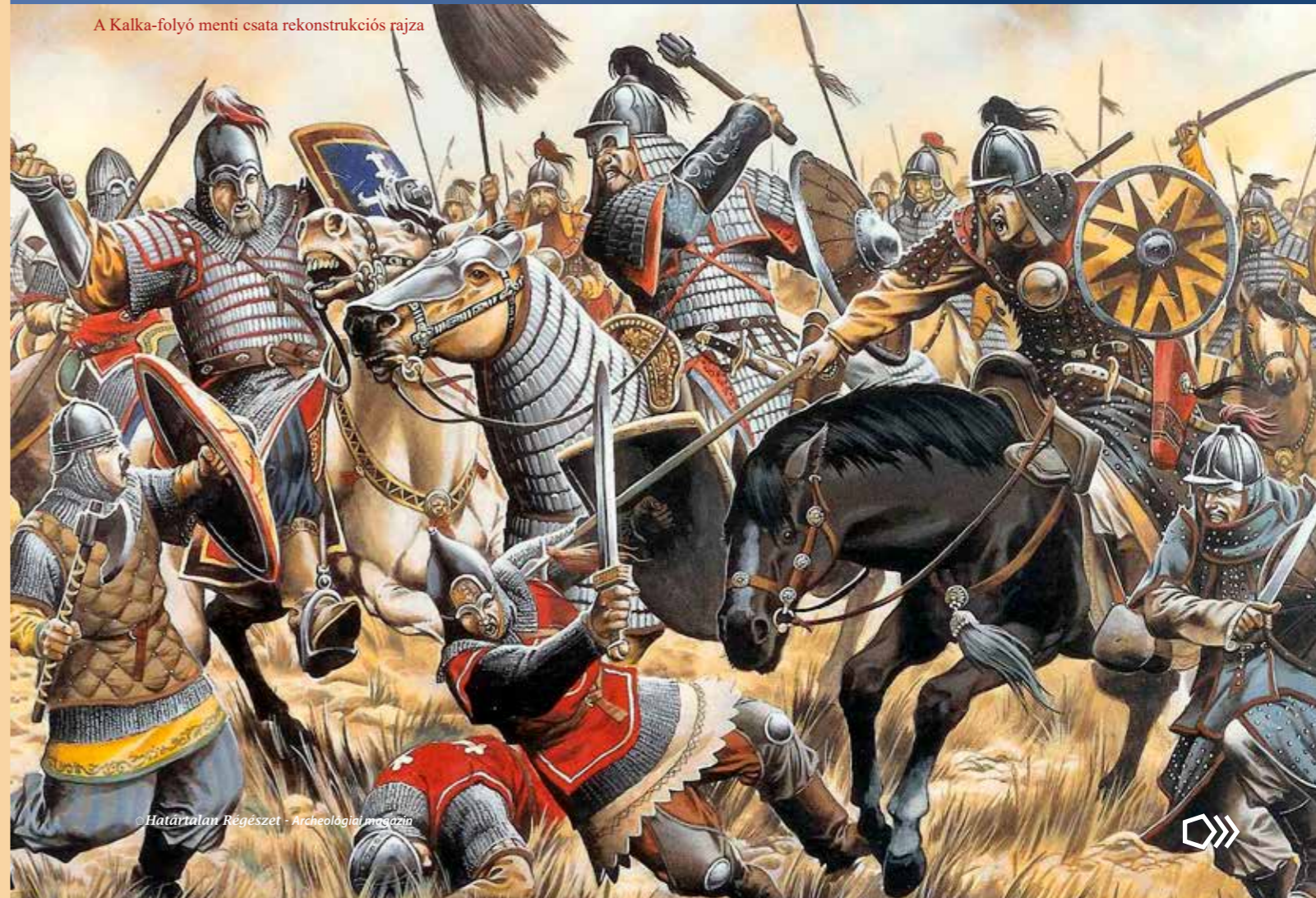
A következő két évben a mongolok a steppén és a Kaukázusban folytatták hadműveleteiket. A mongol hadak először a Kaukázus nyugati végein, a Kubán folyó menti cserkeszekre támadtak. Egy

Kubilaj vadászata (kínai festmény)

(1229–1241) 1231-ben döntött a Jin-dinasztia felszámolásáról és Észak-Kína teljes bekebelezéséről, amelyet 1234-ben fejeztek be. Röviddel később azonban már egy újabb nyugati hadjáratról döntöttek, melynek végső célja a volgai bulgárok megkelezésének, valamint a kun területek, a rusz fejedelemségek és a Kaukázus elfoglalása volt.

A nagy nyugati hadjárat a keleti kun törzsek és volgai bulgárok elleni támadással indult 1236-ban. Gүjүk a sereg bal szárnyával a kun ölberi törzs vezetőjét, Bacsmant győzte le a Volga alsó folyásánál. A mongolok az ősz folyamán támadtak rá a volgai bulgárookra és vették

A Kalka-folyó menti csata rekonstrukciós rajza

A mongolok várost ostromolnak

a másik egységet. Ez utóbbi, amely a Vöröstoronyi-szoroson keresztül hatolt át, Nagyszebent vette be április 11-én, majd innen Gyulaféhevárra ért. Az egyesült sereg aztán a Maros mentén haladva Csanádnál találkozott a Kadan vezette seregrésszel. Az egyesített déli szárny serege Szegednél kelt át a Tiszán, majd Pest alá vonult.

A sereg központi része Batu és Szübötej vezetésével a Vereckei-hágón keresztül jött Magyarország ellen, amelyet a Dénes nádor vezette sereg védett. A mongolok március 12-én legyőzték a nádort. Batu ezután egy felderítő hadtestet indított útnak öcsé, Sejbán parancsnoksága alatt, amely március 16–17-én meg is közelítette Pestet. Március 17-én Ugrin kalocsai érsek megtámadta a mongolokat, de azok törbe csalták és megverték a magyar sereget. Ez idő alatt egy másik mongol egység Vácot rabolta ki. Ugyanezen a napon gyilkolták meg a kun Kötönyt Pesten, mire a kunok a Duna mentén délre húzódva a Szerémségen át Bulgáriába költöztek. IV. Béla az összegyűlt seregével kelet felé indult, és a Sajónál táborozott le, Muhi falu közelében. Április 12-én a mongol csapatok több helyen is átkeltek a Sajón, majd bekerítették a magyar tábort. A magyar sereg katasztrofális vereséget szenvedett. IV. Béla, akit emberei kimenekítették a táborból, Pozsonyba menekült. Az osztrák herceg, Frigyes Hainburgba hívta, ahol megzsarolta, és a nála lévő arany- és ezüstértékeit elvette tőle. Ezután a magyar király Segesdre ment kíséretével, ahonnan

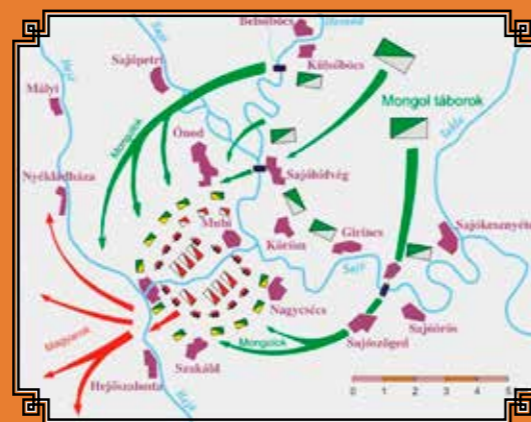
1242. január 12-én érkezett Zágrábba, végül az Adria partján, Trau várában talált menedéket az öt üldöző mongol hadtest elől.

A mongolok 1241–1242 telén átkeltek a befagyott Dunán. Batu elfoglalta Óbudát, majd Esztergomot is körbevette, amit a fellegvár kivételével el is foglalt. Székesfehérvár és Pannonhalma azonban sikeresen állt ellen a mongol támadási kísérletnek. Miután Ögödej nagykán 1241 decemberében meghalt, Batu nyilván a hercegekkel egyetértésben végül kivonult a Magyar Királyság területéről, majd székhelyét a Volga folyó mellett ültette föl.

Batu így egy hatalmas terület ura lett, amely az Al-Dunától az Urál folyóig terjedt ki, amihez még a Batu testvérei által uralt Kazak-steppe is hozzászámítható. Batu megnövekedett hatalmát arra használta, hogy az Ögödej utódjának, Gűjüknek az uralma után Dzsingisz fiai közül a legfiatalabb Toluj ágbeli herceget, Möngekét segítette a nagykáni trónra. Möngeke (1251–1259) uralma alatt indult el a harmadik nagy mongol hódítási hullám. Az 1253-as *quriltajon* döntöttek arról, hogy Möngeke testvére, Hülegü az iszlám világ irányába indít újabb nyugati hadjáratot. Elsőként 1256-ban a Kaszpi-tenger déli partján lévő hegységek várait birtokló muszlim csoportot, az aszaszinokat pusztították el, majd 1258-ban bevették Bagdadot. 1258-ban Möngeke egy másik testvérével indult el a Song-dinasztia ellen, de 1259-ben a hadjárat során meghalt, így Kína déli részének végleges meghódítása végül utódjára, Kubilájra maradt.

IV. Béla menekülése a Képes Krónikában

A muhi csata

A TATÁRJÁRÁSRÓL EGY KICSIT MÁSKÉNT

F. ROMHÁNYI BEATRIX

A tatárjárás a magyar történelem egyik legerősebb emléke, amely még évszázadokkal később is meghatározó alapélményként és egyfajta korszakhatárként épült be a köztudatba. Az elmúlt bő másfél évszázadban a történettudomány is sokat foglalkozott vele, nemcsak az eseményekkel, hanem az okokkal és a következményekkel is. Ebben kiemelt szerep ju-

tott egy, a magyar források között egyedülálló szövegnek, Rogerius mester *Siralmas énekének*, amely a szemtanú hitelességével számol be a mongol sereg által elkövetett – korabeli háborús jogot is megsértő – vérengzésekről. Ez és a többi közel egykorú forrás leírása, köztük külföldiek is, valóban azt a benyomást keltették, hogy 1241–1242-ben a Magyar Királyság a megsemmisülés határára sodródott, egyes feltételezések szerint népességének akár felét is elveszítette. A 13. századi Közép-Európa későbbi eseményeit, illetve a Magyar Királyság ezekben játszott szerepét nézve azonban ez a kép mindenképpen túlzónak látszik. Elég, ha csak IV. Béla Babenberg Frigyesrel folytatott harcaira, illetve Frigyes halála után az örökségének megszerzéséért indított háborúira gondolunk.

